

УДК: 37 (091)

І.Г. РИБАЧУК

ДИДАКТИЧНІ ІДЕЇ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

***Резюме.** У статті проаналізовано основні дидактичні ідеї А. С. Макаренка. Проблеми мети і засобів навчально-виховного процесу у теоретико-методичній спадщині педагога вивірені часом і є співзвучними з вимогами Концепції навчання дітей та молоді в системі освіти сучасної Української держави.*

***Ключові слова:** дидактичні ідеї, навчально-виховний процес, педагогічна майстерність, колектив, професіонал.*

Постановка проблеми. Визначаючи актуальні проблеми сучасної дидактики в контексті вимог інформаційного суспільства, педагоги, звичайно, звертаються до її історичних джерел, до поглядів класиків української педагогіки. Вникнемо в досвід видатного педагога – А.С. Макаренка, діяльність якого увібрала в себе кращі досягнення класичної та нової педагогіки. Він розробив техніку педагогічної майстерності, яка не втрачає актуальності і понині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На цій проблемі зосереджують увагу багато вчених, зокрема Ф.І. Науменко [5, 26-29], вважаючи, що А.С. Макаренко сприймав навчання і виховання як єдиний дидактично організований процес. Ф.І. Науменко довів, що педагог повинен не тільки навчати, а вчити здобувати знання, виховувати прагнення до самовиховання і самоосвіти. Він спонукає вчителів звертатися до дидактичних ідей А.С. Макаренка з метою вдосконалення своєї педагогічної майстерності. Цінними є думки А.С. Макаренка про самовиховання і самоосвіту. У своїй статті «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду» [3, 18-35] він наголошував на тому, що навіть за відсутності таланту, можна досягти професійної майстерності, працюючи над собою, А.С. Макаренко вважав, що людина досконало володіє, передусім, тими знаннями, під час опанування яких виявляла самостійність, творче мислення; на основі фактів, їх порівняння, аналізу і синтезу робила узагальнення, висновки; застосовувала набуті знання на практиці. Головною стратегічною лінією світогляду А.С. Макаренка була віра в випереджуючу функцію педагогіки щодо розвитку дитини, підлітка, юнака. Він постійно підкреслював, що справжня педагогіка живиться самим життям.

Формулювання цілей статті. Велике значення в педагогічному досвіді А.С. Макаренка має розробка цілей дидактичного процесу: формування професіонала, патріота, трудівника, колективіста з високим почуттям соціальної відповідальності і дисципліни.

Виклад основного матеріалу. Одним із провідних чинників навчально-виховного процесу в педагогічній системі А.С. Макаренка був колектив, організація якого здійснювалася на основі різновікового принципу (забезпечення передачі досвіду старших поколінь молодшим). Зосередимо увагу на функціональних засадах змодельованого педагогом колективу.

Колектив, за визначенням А.С. Макаренка, є «соціальним організмом, який володіє органами управління і координування, уповноваженнями і, в першу чергу, представляє інтереси колективу і суспільства». [4, 175].

Як підтверджує аналіз проблеми дидактичної ролі колективу в теоретичній і практичній спадщині А.С. Макаренка, розуміння педагогом форми колективної діяльності ґрунтувалося на суто народній (етнічно-національній) основі, загальнолюдській і науковій. Коли читаємо його художні твори, то зосереджуємо увагу на різних об'єднаннях, що за структурою близькі до груп гуртового характеру (різновікові об'єднання), до загалу (загальні збори),

громадськості (усі вихованці були охоплені громадською роботою) тощо. Читаючи праці теоретично-методичного характеру, усвідомлюємо, що перед нами постає педагог, який одним із перших у класичній педагогіці обґрунтовує поняття «колектив» і передбачає форми і методи його діяльності. Те, що А.С. Макаренко обґрунтовував це поняття, виходячи із великого загалу **«світової єдності трудового людства»**, засвідчує, що він осмислював цю проблему і як мудрий філософ.

У різних формах об'єднань зустрічаються ознаки примусовості, авторитарності, уповноваження чи добровільного входження людини в ту чи іншу сукупність. Обґрунтовуючи *соціальний принцип* як провідний у цьому контексті, А.С. Макаренко виходив з того, що «... по-перше, соціальна сукупність є дійсно існуюча форма життя людства, по-друге, форма – необхідна (це дано в історичному досвіді), по-третє, це сукупність ... істот мислячих, вчинки яких спрямовуються не простими реакціями. Людина прагне до покращення життя, вона реально переконана в тому, що це покращення можливе лише у певних соціальних умовах. Тому потяг особистості до соціального об'єднання є не лише потяг особи, а і потяг мас, які мають свою історію і, найголовніше, свій історичний розвиток...». [2, 355]

Про роль колективу у навчально-виховному процесі існує багато різних міркувань. Деякі зводяться до того, що виховний вплив колективу не виправдовує себе, а, навпаки, пригнічує особистість, гальмує її розвиток. Можна навіть на сторінках педагогічної преси зустрітися з ідеєю щодо усунення з педагогічної практики колективних форм діяльності школярів як таких, що призводять до заорганізованості; а в центрі уваги має перебувати процес виховання особистості. Особистість дійсно є об'єктом виховання, але якщо враховувати те, що вона сама має реалізувати свої можливості, тобто виконувати функції суб'єкта виховання, то здійснювати цей процес ізольовано від навколишнього (як природного так і соціального) середовища неможливо. Адже моральність людини (основоположний компонент її вихованості) проявляється у її ставленні до навколишнього світу, до людей, серед яких вона живе, до самої себе, що уможлиблюється лише в процесі спілкування в певному суспільному середовищі. Тобто, якщо зосередити увагу на понятті «колектив», що обґрунтовується на філософській основі, то воно виокремлюється як компонент в структурі загальної спільноти, що забезпечує взаємозв'язок Людини і Світу.

Сутність технології організації колективу А.С. Макаренка полягла в тому, що вона синтезувала всі види діяльності вихованців як у межах школи, так і позашкільну сфери життя вихованців: навчальну, суспільну, культурну, побутову, трудову, клубну тощо. Педагог писав: «У своєму досвіді я прийшов до глибокого переконання, яке було стверджене потім практикою, що безпосереднього переходу від цілого колективу до особи немає, а є тільки перехід посередній через первинний колектив, спеціально організований з педагогічною метою ... Мені здається, що майбутня теорія педагогіки особливу увагу приділить теорії первинного колективу ...». [1, 205]

За період свого педагогічного досвіду А.С. Макаренко проектував первинний колектив і на основі побутових принципів, і за виробничими ознаками, але найкращим варіантом він вибрав первинний колектив, який не охоплював ні класних, ні шкільних інтересів, ні виробничих, а був таким осередком, в який і шкільні, і виробничі інтереси приходили з різних груп. Тобто, він **запропонував варіант, що ґрунтувався на синтезі – інтегрований підхід, який надавав можливість поєднати різні напрями різнобічної діяльності в підструктурному компоненті закладу, різновіковому об'єднанні, зберігши при цьому основоположний принцип сутності навчально-виховного процесу – спадкоємність поколінь, передачу досвіду старших поколінь молодшим.** Педагог дійшов висновку, що колектив, який найбільше нагадує сім'ю – найкращий щодо навчання і виховання, адже в такому випадку уможлиблюється організація взаємин між різними віковими групами колективу: піклування про молодших, повага до старших, товариські стосунки тощо.

Традиційно ж первинним колективом в структурі загальноосвітнього закладу є клас. Оскільки демократичні засади організації його діяльності дозволяють право вибору оптимальних варіантів, то це відображається в моделях закладів різного типу. Зважимо на те, що від того, **як колектив організований і як він функціонує**, залежить якість навчання і сила його виховного впливу. Отже, колектив був, є, і завжди буде важливим інструментом у реалізації навчально-виховного процесу.

Вирізнити підструктури колективу і їхні функції в педагогічному досвіді А.С.Макаренка можна у такий спосіб: сукупність шкільних класів – **навчальна підструктура** – виконує свою основну функцію – навчання; дитячо-юнацькі організації та органи управління створюють **організаторську підструктуру**, здійснюють різні форми суспільно корисної діяльності; основна функція дитячих об'єднань за інтересами – **клубна підструктура** – розвиток індивідуальних здібностей, талантів дітей; трудові об'єднання школярів – **трудова підструктура** – формує відповідні трудові уміння і навички школярів, враховуючи їхню професійну спрямованість; об'єднання спортивно-оздоровчого характеру – **спортивно-оздоровча підструктура** – реалізує функцію оздоровлення та фізичного загартовування вихованців. Регулюючим і координуючим центром діяльності шкільного колективу повинна бути **рада школи**.

На основі виокремлених підструктур колективу і передбачається різноплановість діяльності вихованців: *навчально-пізнавальна, організаторська, клубна, трудова, спортивно-оздоровча* (класичний варіант).

Навчально-виховний процес в колективі А.С.Макаренка розглядав як метод, спільний для всіх і який у той же час дає можливість розвиватися кожному. Теорія педагогічного колективу, розроблена і втілена в життя А.С.Макаренком, і сьогодні допомагає оновити дидактичну роботу в закладах освіти. Модель учнівського колективу, створена А.С.Макаренком, є унікальною. Це колектив, який виник на основі спільної діяльності і цілей, чіткої демократії життя дітей.

Важливими компонентами педагогічної діяльності були взаємовідносини вчителів і учнів. Особливого значення надавалося педагогічному такту як вияву поваги і любові до учнів, ввічливості, довірі, доброзичливості, щирості, витримці і вмінню застосовувати до учнів найдоцільніші засоби педагогічного впливу.

Цінним уроком для нас є висновок видатного педагога про гуманізм у навчально-виховному процесі, який полягає у відповідальності, повсякденній реальній роботі зі створення нормальних умов для здорового побуту, навчання, праці, освоєння професії, фізичного зростання і духовного росту дитини. А.С.Макаренко вважав, що гуманізм і демократизм керівників виховних закладів повинен виявлятися справжнім піклуванням про дітей. Такі якості і в сучасних умовах сприяють реалізації педагогіки співробітництва, спрямованої на формування високогуманних відносин між суб'єктами педагогічного процесу.

А.С.Макаренко підкреслював значення гри як методу навчання і виховання. Він стверджував, що в хорошій грі є робоче зусилля і зусилля думки. Та гра доцільна, в якій дитина діє активно, самостійно мислить, будує, комбінує – переборює труднощі. Це споріднює гру з працею і робить її засобом підготовки праці.

А.С.Макаренко дав глибокий аналіз психології гри, показав, що гра – осмислене діяльність, а радість гри – «радість творча», «радість перемоги». Дитяча організація має бути пронизана грою, тому що у дітей завжди є потреба в грі і ці потреби необхідно задовольнити. Він відмічав, що яка дитина в грі, такою вона буде і в житті, коли виросте. А.С.Макаренко вважав, що саме в процесі гри можна помітити у дітей перші прояви задатків до організаторських здібностей і саме через ігрову діяльність природно і повно розкрити їх таланти.

Висновки. Теоретико-методична спадщина А.С.Макаренка пронизана глибокою вірою

у можливості його вихованців. Він вважав, що педагогам необхідно не виховувати ідеал, а створити такі умови для здійснення навчально-виховного процесу, за яких дитина сама буде прагнути до досконалості. Дидактичні ідеї педагога і в наш час спонукають до різноманітності поглядів, до пошуку, дискусії, а це означає, що вони є актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Методика виховної роботи / А.С. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1980. – С. 205.
2. Макаренко А.С. Цель воспитания: соч. в 7 т. / А.С. Макаренко. – М., 1951. – Т. 5. – С. 355.
3. Макаренко А.С. О воспитании молодежи: Сборник избранных педагогических произведений / под общ. ред. Г.С. Макаренко. – М., 1951. – С. 18-35.
4. Макаренко А.С. Педагогические соч.: Т. 8. / А.С. Макаренко, А.А. Фролов, М.Ю. Гордин, М.Д. Виноградова. – М., 1983-1986. – Т. 1. – С. 175.
5. Науменко Ф.І. А.С. Макаренко как дидакт / Ф.І. Науменко. – К.: Рад. школа, 1967. – №3. – С. 26-29.
6. Петровский А.В. Психология: словарь / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – М.: Полит. издат., 1990. – С. 166.

И.Г. РЫБАЧУК. ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИДЕИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ А.С. МАКАРЕНКО

Резюме. В статье проанализированы основные дидактические идеи А.С. Макаренко. Проблема цели и средств учебно-воспитательного процесса в теоретико-методическом наследии педагога выверенная временем и является созвучной с требованиями Концепции обучения детей и молодежи в системе образования современного Украинского государства.

Ключевые слова: дидактические идеи, учебно-воспитательный процесс, педагогическое мастерство, коллектив, профессионал.

I.G. RYBACHUK. TEACHING IDEAS IN PEDAGOGICAL LEGACY OF MAKARENKO

The summary. The article analyzes the main teaching ideas of Makarenko. The problem of means and ends of the educational process in the theoretical and methodological heritage educator tested by time and consistent with the requirements of the concept of teaching children and young people in the education system of modern Ukrainian state.

Key words: teaching ideas and educational process, pedagogical skills, team, professional.

Одержано редакцією 08.01.2014 р.